

Iz otroškega življenja v Štandrežu pri Gorici

Andrej Budal

Štrimbuš-štrambuš

Štrimbuš-štrambuš mi je znan iz Štandreža pri Gorici, kjer so ga pred pol stoletjem še dosti redno praznovali. Zdaj pa se precej izgublja, če ni že čisto izumrl. To je sredpostni običaj, ki se je za tedanje otroke po svoji pomembnosti meril z nabiranjem hlebčkov na Vse svete. (Primerjaj Cankarjeve »prešce«). Vendar je razlika med obema precejšnja.

Hlebčke smo nabirali na Vse svete zjutraj in obšli s culami in koški vso vas v prvih dopoldanskih urah, včasih že od šestih do osmih. Predstavljali smo se v gručah z besedami: »Smo prišli brat hlebce.« Gospodinja je navadno vprašala: »Pa molili ste kaj — molili? Za verne duše?« Začela je deliti hlebce, navadno koruzne, pri kakšni premožnejši hiši pšenične, včasih jabolka in orehe ali kakšno jajce; če ni bilo drugega ali če so hlebci že pošli, tudi koruzne laticice. Pri takem pobiranju je šel navadno le eden od hiše z večjo skupino znanih otrok tistega konca in je z njo oblezel vas. Važno je bilo, da se tak nabiralec vrne s težko culo domov.

Štrimbuš-štrambuš pa je bil precej drugačen. Navadno se je vršil v popoldanskih urah, ne v večjih skupinah, ampak po trije ali štirje otroci od iste hiše so obiskali popoldne nekaj zelo znanih ali sorodnih kmetij. Cul in košev skoraj ni bilo treba, ker so bili darovi namenjeni bolj za popoldansko malico nabiralcev kakor za dom: kos kruha, orehi ali lešniki, kos pogače, izredka kakšno jajce. Važnejša od cule je bila pri štrimbuš-štrambušu palica ali šiba, dolga od enega do poldruga metra, na enem koncu preklana, da se je v ta precep vtaknil okrasek v obliki srednje velikega in srednje debelega zvezka iz belih ali raznobarnih mehkih listov, ki so bili na zgornjem koncu razrezani v franže. Otroci so nosili palice pokonci, da so resaste metlice mahljale v zraku, in vpili veselo skakljaje: »Štrimbuš-štrambuš! Štrimbuš-štrambuš!« kakor bi hoteli mimo idoče pozdravljati ali jim nedolžno nagajati.

»Kako lep štrimbuš-štrambuš imaš!« se je rada začudila kakšna ženska. »Kdo ti ga je naredil?«

»Mama,« je bil navadno odgovor, zlasti pri manjših otrocih od štirih do šestih ali sedmih let. Starejši so se radi hvalili, da so ga sami naredili ali da ga jim je pripravil starejši brat ali sestra. Najbolj priljubljene so bile žive barve, posebno barve slovenske trobojnice. Čim debelejša, čim bolj košata in živopisana je bila papirnata metlica na palici, tem ponosneje in zavestneje smo jo nosili, tem lepših darov smo pričakovali.

Tak popoldan se je pričel navadno s tem, da smo po kosilu posedli z materjo na koncu dvorišča, kamor je le nekaj uric segalo februarško ali marčno sonce, med hlevi in strešnjo, pod sosedovim zidom. Tudi druge dneve, če so bili lepi, smo radi posedali z materjo tam. Navadno je mati šivala ali pletla. Ta dan pa smo ji pripravili palico in prinesli papirja, ki smo ga že prej spravljali ob raznih prilikah, in prosili, naj nam naredi vsakemu

svoj štrimbuš-štrambuš. Težko je bilo zadovoljiti vsa naša pričakovanja. Stali smo okoli nje in napeto sledili njenemu izravnavanju in upogibanju listov, posebno pa še zarezavanju res in nato nasajanju metlice na palico. Razni štrimbuš-štrambuši so bili urezani po velikosti otrok, za manjše manjši, za večje večji. Če je hotel kateri pribiti, da je njegov lepši, je mati rada trdila, da so vsi lepi. Naročala nam je, naj z njimi ne mahamo preveč, da se metlice ne zmaknejo ali ne strgajo.

S štrimbuš-štrambuši smo najrajši zahajali k obema starima materama, očetovi in materini. Prva je bila visoka, ravna in varčna žena, ki je skromne darove rada obsipala z obilnimi nauki in opomini. Druga je bila sključena, radodarna ženica, ki je s pogledom uživala nas, ko smo mi na dvorišču uživali, kar nam je prinesla v dar.

Ni mi znano, ali je bil običaj razširjen tudi po sosednjih vaseh, v Sovodnjah ob Soči, v Mirnu, Šenpetru, Vrtojbi in drugod. Ime ne zveni preveč domače in bi lahko prihajalo iz goriške furlanščine. Spominja na tvorbe kakor: vija-vaja, šviga-švaga, muca-maca, francoski clopin-clopant, italijanski tiritera i. dr. Prva in druga svetovna vojna sta pahnili običaj tudi v Standrežu precej v pozabo, prav kakor pobiranje hlebčkov »na vahte« ali na Vse svete.

Pándalo

Pándalo, pándulo ali pándolo je dobro ped dolg košček lesa, ki ima največ dva centimetra v premeru in se na obeh koncih priostri ali »ošpiči«. Igralec drži v desnici približno meter dolgo palico ali »maso« (ital. mazza?), s katero udari po enem koncu naostrenega lesa na tleh, da zleti pándalo v loku daleč naprej. Vsi igralci stečejo tja, da prisostvujejo kot priče, ko prvi igralec začrta s koncem pándala v tla, do kod je vrgel. Nato igrajo naslednji in vsak začrta svoje znamenje. Kdor vrže najdalje, dobi »pont« (ital. punto) in prvi nadaljuje igro. Kdor doseže največje število »pontov«, dobi vso igro.

Kadar so posamezne razdalje skoraj enake in sporne, se zmerijo z »maso«, ki se položi v začetku razdalje na tla in se po dolgem po tleh preobrača do znamenja. Ker jo je mogoče tudi krivo in sleparsko premikati, pride prav lahko do prepira in redkeje do pretepa, v katerem se »masa« rada izprevrže v orožje tistega, ki jo drži.

Igra se vrši po dvoriščih in cestah, manj po travnikih, ker na mehki travi ni mogoče po pándalu tako živo udariti, da bi daleč odskočilo. Spretni igralci pospešijo odlet pándala s tem, da ga še v zraku udarijo z »maso« od spodaj in ga tako poženejo više in dalje. Posebno izurjenim se posreči dvakraten al celo trikratni udarec od spodaj, tako da se igra razvije v zračni ples s pándalom. Včasih se v igri določi obveznost enega takega udarca in tedaj igralec brez njega brž izgubi, tudi če mu pándalo daleč zleti.

Igra je še danes zelo priljubljena po furlanskih vaseh. Prav tako jo poznajo slovenske obmejne ali mešane vasi. Če besedi premakneš poudarek in izgovoriš »pándolo« ali »pándólo«, postane ta izraz psovka in pomeni: tepec, butec, prisma. Tudi s to obliko se često izzove med igralci pretep, v katerem ima »masa« svojo veljavo.

Prsti pod dlanjo

Glavni igralec je držal izravnano levo stran s hrbtom navzgor. Drugi so od spodaj pritaknili desni kazalec na sredo pod njegovo dlan. On je nato položil svojo izravnano desno dlan na levo in jo v krogu premikal po njej, govoreč pri tem:

Hiri, hiri, haja,
šomartin di paja,
paja, pajuca —
ščájpula, Marjuca!

Pri zadnji vrstici je stisnil levo dlan v pest in skušal ujeti vanjo kazalce, ki niso bili dovolj urni, da bi se bili v tistem trenutku umaknili navzdol. Otroci od treh do sedmih let so se pri tem neznansko zabavali, posebno ker so bili mlajši počasni in neokretni in so jim zato prsti radi ostali v pasti, dočim so starejši pazili, da se v odločilnem trenutku izkažejo z urnostjo in prisotnostjo duha.

Obrazec sam nam je bil zagoneten, tuj in neumljiv, skupina besed brez pomena. Le konec nam je zvenel kot poziv: »Ujemi ga v past, Marjuca!« — to posebno zaradi besede »ščájpula«, ki pomeni v štanderškem narečju »kletka«. Šele pozneje v šolah se mi je izluščilo nekaj italijanskega ali goriško-furlanskega pomena: Ghiri, ghiri, gaia, — San Martin di paja (paglia), — paja, paiuzza (paglia, pagliuzza) — ciappi la Mariuzza! Obrazec so Standerci posneli po laškem besedilu, s katerim so se seznanili pri svojih pogostih, zlasti trgovskih opravkih v mestu ali v Furlaniji, kamor so često zahajali po seno, govoreč: »Gremo v Lahe.« Igrica je danes precej pozabljena.

*

Štandrež je bil v mojih otroških letih čisto slovenski. Šele med obema vojnama je fašizem naselil v vasi nekaj železničarskih in drugih delavskih družin iz Italije in je bilo slišati tudi italijanske otroške skupine z italijanskimi igrami.

Résumé

COUTUMES ET JEUX ENFANTINS À ŠTANDREŽ

L'auteur reproduit, d'après ses souvenirs d'enfance de son lieu natal — Štandrež, village slovène près Gorica (Gorizia) sur Soča — une vieille coutume de la mi-carême, appelée «štrimbuš-štrambuš», et deux jeux d'enfants.